

УДК 821.161.2'23-2.09

DOI 10.35433/philology.2 (93).2020.15-25

ПСИХОАНАЛІЗ МІЖСТАТЕВИХ СТОСУНКІВ У РОМАНІ С. ПРОЦЮКА "ІНФЕКЦІЯ"

В. В. Мельничук*

Стаття присвячена аналізу міжстатевих стосунків персонажів роману С. Процюка "Інфекція". Творчість цього письменника є недостатньо дослідженою: наявні публікації критиків та рецензентів не вичерпують усього багатства та глибини створеного ним. Це відкриває шлях до актуальних досліджень у цьому напрямку.

Мета нашого дослідження – інтерпретація міжстатевих стосунків між героями роману на основі архетипу Аніми. Зважаючи на те, що цей архетип несвідомого досить часто знаходить свій вияв у творі та яскраво виявляється в любовних лініях роману, було б неправильно лишити його поза увагою. Запропонований аналіз допоможе нам виділити комплекси, які притаманні героям.

Використаний метод психоаналізу відповідає меті нашого дослідження, оскільки він уможливує пошук мотивів створення твору через аналіз поведінки персонажів, їхніх фантазій та снів. Саме з цих елементів можемо простежити, які комплекси має герой, і висунути гіпотезу про існування їх в автора (творця). Це ключові компоненти, навколо яких виростають фантазії, що згодом переходять або стають основою художнього твору.

Результатами творчого пошуку є зіставлення дружини головного героя та його матері, що вказує на подібність і відповідність героїнь. Жінка, яка руйнує зв'язок свекрухи та невістки, постає в образі фатальної жінки. Аналіз сновидінь і фантазій героя вказує на те, що герой жив за рахунок жінок. Це підтверджено тлумаченням сновидінь і фантазій у статті. Розгляд дитячих років розкриває основну причину зради героя, оскільки там знаходимо два комплекси: Едипів комплекс та комплекс Матері. Під впливом останнього в героя сформувалося донжуанство.

Зробивши певні висновки, можемо зазначити, що виявлені комплекси героя стають причиною невротичного сприйняття дійсності та нестійкої психіки, що пояснює його поведінку.

Ключові слова: архетип, колективне несвідоме, Его, Аніма, Едипів комплекс, комплекс Матері.

* аспірант 4 року навчання
кафедри української та зарубіжної літератур
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
wte1n1jczuk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9267-3784

PSYCHOANALYSIS OF INTERSEX RELATIONS IN THE NOVEL "INFECTION" BY S. PROTSYUK

Melniychuk V. V.

The article deals with the analysis of intersex relations of the characters of S. Protsyuk's novel "Infection". The works of this writer are insufficiently researched: the available publications of critics and reviewers do not reflect all the richness and depth of his creativity. This paves the way for relevant research in this area.

The aim of our study is to interpret the intersex relations between the characters of the novel on the basis of the archetype Anima. This archetype of the unconscious often finds its expression in the author's works and is clearly manifested in the love lines of the novel, so it would be wrong to ignore it. This analysis will help us identify the complexes that are inherent in the hero.

The method used corresponds to the purpose of our study. This is a method of psychoanalysis that allows to find the motives for creating a work through the analysis of the behavior of the characters, their fantasies and dreams. From these elements we can trace what complexes the hero has, and hypothesize their existence in the author (creator). These are the key components around which fantasies grow, which later pass or become the basis of a work of art.

The results of the creative search are a comparison of the protagonist's wife and his mother, which indicates the similarity and relevance of the heroines. A woman who breaks the bond between mother-in-law and daughter-in-law appears in the image of a fatal woman. Analysis of the dreams and fantasies of the hero indicates that the hero lived at the expense of women. This is confirmed by the interpretation of the following dreams and fantasies in the article. The study of the protagonist's childhood reveals the main reason for the betrayal of the hero, because there we can find two complexes: the Oedipus complex and the Mother complex. Under the influence of the latter, the hero formed donjuanism.

In conclusion, we can say that the identified complexes of the hero are the cause of neurotic perception of reality and unstable psyche, which explains the behavior of the hero.

Key words: *archetype, collective unconscious, Ego, Anima, Oedipus complex, Mother complex.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Прозу С. Процюка можна розглядати в декількох основних аспектах – як психологічну, як екзистенційну, як соціальну, як романтичну, як філософську, проте основною її рисою є психологізм. Це змушує одних читачів перечитувати романи по декілька разів, а інших – відкидати ці художні твори зовсім, указуючи на "тяжке" написання та складне сприйняття. Розв'язання цього конфлікту прихильників та недоброзичливців передбачає докладне вивчення творчого доробку митця. Найпершим романом, який потребує глибшого аналізу, є твір "Інфекція", оскільки саме від цього роману й почався відлік сприйняття прози письменника літературною критикою. З огляду на те, що С. Процюк і надалі плідно працює, а

його романи знаходять своїх читачів (останній із яких "Пальці поміж піском" (2020)), зацікавлення вивченням творчості митця зростає. Попри існування багатьох дослідників і рецензентів творчості, не знаходимо психоаналітичних досліджень. Вивчення художнього твору через психоаналіз передбачає виокремлення ключових підвалин творчого процесу, поглиблення значеннєвого наповнення романів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор. Особливості нашого дослідження вказують на використання психоаналітичної літератури та відгуків рецензентів. Цілком закономірним є залучення праць "батька психоаналізу", З. Фрейда, зокрема "Три нариси з теорії сексуальності", "Введення в психоаналіз", у яких знаходимо пояснення неврозів та психічних

розладів особистості, способи розуміння сновидінь, їх функції, діяльність психіки людини. Незаперечний вклад у дослідження мають праці послідовника З. Фрейда К.Г. Юнга. Серед них можемо зазначити такі: "Психологія переносу", "Психологія і релігія", "Дослідження феноменології самості", "Душа і міф: шість архетипів", "Архетип і символ". Ці матеріали швейцарського вченого послуговували прикладним інструментом для тлумачення поведінки персонажів, їхніх мотивів та несвідомих прагнень, сновидінь, фантазій, марень.

Відгуки літературних критиків підсилюють висловлені гіпотези про героїв художнього світу С. Процюка. У науковій розвідці використано такі праці рецензентів: Л. Скорини "Замовляння зачаклованого лабіринту", О. Солов'я "Людина, що біжить над прірвою", "Апология життя, апология страждання", Б. Пастуха "Алегорія порожньої краси", Л. Костецької та Т. Мищенко "Комплекси в структурі психіки персонажів роману С. Процюка "Тотем", у яких знаходимо спробу дослідників з'ясувати дії персонажів у зв'язку з їхніми комплексами.

Невід'ємними у нашому дослідженні є також джерела, які пояснюють застосування методу психоаналізу в літературознавстві: "Психоаналіз і літературознавство" Н. Зборовської, "Психоаналітичні дослідження в сучасному літературознавстві" С. Натяжко, "Теорія літературних досліджень" З. Мітосек. Залучення цих джерел допомогло з'ясувати міжстатеві стосунки героїв та віднайти комплекси головного героя.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю. Вивчення романів С. Процюка під кутом психоаналізу – це малодосліджене явище в сучасній українській літературі. Однак особливої уваги заслугоує стаття Л. Костецької та

Т. Мищенко "Комплекси в структурі психіки персонажів роману С. Процюка "Тотем", у якій простежуємо інтерпретацію роману в психоаналітичній площині. Дослідники аналізують особливості психотипу персонажів та з'ясовують декілька основних психічних комплексів: комплекс любові до батька, комплекс невдоволеної любові, комплекс самотності, комплекс неповноцінності [4: 84-85]. Літературознавці роблять висновок, що головні герої "Тотему" – чоловіки, якщо не надламані психічно чи нервово, то вже точно "надщерблені". Жінки тим часом – персонажі маловиразні, але здебільшого мазохістичні. Людей із нормальною психічною організацією тут практично не спостерігаємо" [4: 85]. Л. Костецька та Т. Мищенко послуговуються методом психоаналізу, але не оперують такими поняттями: архетип, колективне несвідоме, Аніма, Его, підсвідоме, сублимація. Необхідно також зазначити, що дослідники аналізують роман "Тотем", а не твір "Інфекція".

Можемо зробити висновок, що ніхто ще не звертався до психоаналітичного тлумачення міжстатевих стосунків. Пояснення поведінки персонажа з жінками за допомогою несвідомого архетипу "Аніми" поглибить розуміння твору та пояснить, які комплекси наявні в персонажа (а відповідно, і в автора).

Формулювання мети та завдань статті. Мета дослідження – інтерпретація міжстатевих стосунків між героями роману на основі архетипу (Аніма), який існує незалежно від волі індивіда та внутрішньо спонукає його до дії. Такий аналіз допоможе нам виділити комплекси, які притаманні героєві (творцю роману). Це ключові компоненти, навколо яких виростають фантазії, що згодом переходять або стають основою художнього твору.

Виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Розгляд першого психологічного роману з тетралогії "Інфекція" є доречним, оскільки наявна яскраво відображена любовна лінія та всі психологічні зміни, до яких вона призводить персонажів. Постає Сави Чорнокрила обрана не випадково, "цей персонаж найчутливіший у сприйнятті власне екзистенційних проблем, зокрема тотальної самотності людини в абсурдному світі" [8]. Герой опиняється в екзистенційному колапсі, оскільки руйнуються його погляди на державу, економіку, щасливе життя, і саме в цей час набуває розвитку любовна лінія: він одружується й заводить коханку.

Жіночі образи Мар'яни та Іванки, коханки та законної дружини, змінюють життя героя. З Іванкою після одруження Чорнокрил став "білкою в колесі" [7: 45] Відповідно змінилося і його світорозуміння: "Він почав мислити глиною і носилками" [7: 58]. Змінюються і його завищені думки про самого себе: "Кілька разів оббив молотком пальці, наприкінці заповнів свій будівельний проект, прислів'я про шевця, женця, і на дуду греця не для нього" [7: 66], "він не є вправним майстром-чорноробом, руки ростуть не з того місця" [7: 66]. Змінюється Савине ставлення до грошей: "ці трикляті банкноти, на поверхні яких повсюдно мали б проступати видива крові і смерті, злочинів і святотавств, бо ці банкноти суть антилюбов" [7: 64], "Як повертати борги? Всі нікчемні підробітки й обіцянки вичерпано" [7: 66]. Не можна лишити поза увагою й того, що Чорнокрил після одруження стає духовно спустошеним: "Сава приходив додому викрученим, як дірява ганчірка, почувуючи приступи огиди і люті до себе – спеціаліста із розчинів і кельми..." [7: 58]. Героя втомлює щоденність, постійне сіре

існування: "Іноді думав, що для його душі протипоказана огидна ніякість та нецікавість рутини, від впливу якої не можна провести вакцинацію" [7: 65].

Зрада Сави постає в цікавому руслі: у романі вона представлена як сповідь перед другом Кирилом Орленком. Герой розповідає про іншу жінку, яка увійшла в його життя: "...волосся чорне, коротке, така собі, знаєш, феміністична зачіска, очі темні й великі; не одна таємниця, напевне, схована за тими очима" [7: 97–98]. Такою постає жінка, яка кардинально змінює життя чоловіка. Її образ нагадує один із найулюбленіших модерністських типів – тип фатальної жінки.

З феноменом "фатальної жінки" (франц. "la femme fatale") найчастіше асоціюється жіночий образ, основними особливостями якого є вміння маніпулювати оточенням, здебільшого чоловіками, за допомогою флірту. Фаталізм (франц. fatalism, лат. fatalis – наперед визначений долею) – віра в невідворотність, фатум. Основними атрибутами фатальної жінки є її зовнішня привабливість, неординарність, енергія магнетичного, часто немотивованого впливу на чоловіка, маскування свого справжнього внутрішнього світу й характеру, авантюрна поведінка, емоційна екстатичність, почуття впевненості й самодостатності, стихійна жіночність, харизма, обізнаність із чоловічою психологією. Здебільшого інтенційність образу такої жінки пов'язується з деструктивним впливом на чоловіків, які в подальшому зазнають драматичного розчарування, пов'язаного з руйнуванням і розвінчуванням їхнього жіночого ідеалу. Фатальна жінка здатна змінювати життя і долю чоловіка взагалі, в результаті чого доля цих жінок стає фатальною [6: 1]. Звичайно, що в аналізованому романі такою є Мар'яна.

Цікаво розтлумачити історію подружньої зради крізь систему понять юнгіанського психоаналізу, зокрема через поняття психологічної проєкції архетипного образу Аніми. Психоаналіз здатен урівноважувати всі компоненти психіки людини [1: 198]. Аніма – це архетип жінки в чоловікові, однією з функцій якого є функція проєктування. Чоловіки під впливом цієї несвідомої сили здатні до зовсім іншого погляду на особу протилежної статі. Вони проєктують на неї риси своєї "жінки", яка живе всередині них [12]. Архетип Аніми в чоловіка передбачає несвідоме накладання рис матері чоловіка на його обраницю.

У романі простежується близькість між образами матері Чорнокрила та його дружини Іванки. Це читається в способі життя героїнь: "...мати працювала в колгоспі, жили бідно, із деяких Савиних глухих натяків дівчина зрозуміла, що за межею бідності" [7: 34]. Не краще життя було до Сави й у його дружини, яка "зрозуміла, що таке напівголод. Вона з мамою забула про смак м'яса, наче котрийсь всевладний вуйко зверху займався упровадженням повсюдного насильницького вегетаріанства" [7: 30]. Обидві родини жили вбого. Такий схожий спосіб існування призводить до формування близького типу світоглядних установок та психологій [13].

Іванка та її свекруха мають подібні риси характеру: "Дівчина зачудована, де й поділася її тетчерівська строгість..." [7: 31]. Таку суворість і жорсткість до себе дружини Сави простежуємо й у науці: "Іванка гризла книжки, як щур будь-які залишки їжі, хаотично і вперто. Вона знала, що ніхто не допоможе..." [7: 30]. Ці риси невістки відповідають рисам характеру свекрухи, як описує її автор: "Савина мати стримана, жорстка, життя загартувало" [7: 38]. Такі риси уподібнюють героїнь.

Схожість помітна й у поглядах на життя. У романі зазначено, що як

невістка, так і свекруха є релігійними. Мати, благословляючи Саву на сімейне життя, говорить: "Що ж, де згода в сімействі, і далі, як мовиться, за текстом..." [7: 38]. Іванка ж досить часто ходить на богослужіння: "Піду в неділю на вечірню в нашу єдину тут греко-католицьку церкву і буду просити Господа перед святими образами і святим вітварем, щоби дав сили" [7: 124]. Релігія є фундаментом для розвитку певного морального бачення світу.

Спільним фактором, який зближує героїнь, є замкненість перед навколишнім світом, уникання соціальних зв'язків. Яскравим прикладом цього є сцена обговорення весілля: "Савині мати й сестра, мовби російські старообрядці, що насильно потрапили між людей... хочуть сказати щось, але чи не наважуються, чи невдоволені чим" [7: 34]. Ці персонажі зберігають відстань між суспільством і є чужими для нього. Схоже чувається й Іванка: "Яка я самітня... нікому пожалітися, просто й по-жіночому вивіритися. Навколо чужі люди – із чужими інтересами, чужими обличчями, чужою мовою" [7: 123]. У Савиної дружини наявна та сама замкнутість у спілкуванні з людьми, що й у жіночій частині сім'ї Чорнокрилів.

Зауважені риси пояснюють несвідомий потяг Сави до Іванки, а точніше його "внутрішню жінку", проєкції якої він накладає на свою обраницю. Відтепер герой замінює нею свою матір. Між сином і матір'ю завжди існує якийсь містичний зв'язок, подолати який допомагає тільки сильний несвідомий архетип Аніми [12]. Схема-першообраз є апіорною щодо людської несвідомої частини психіки, руйнує цей зв'язок тільки тоді, коли син усвідомлює, що його внутрішній світ містить не тільки образ матері, але й образ коханої людини, доньки, сестри.

Внутрішній процес переходу відкривається перед читачем через

сновидіння героя, фантазування, марення. Першою фантазією є "рецепти достойного життя сім'ї", з яких дізнаємося, що сім'я, на думку героя, має жити так, щоб "їздити світом, щоб, скажімо, 15 листопада бути на прем'єрі супермодної опери у Відні, а 20 листопада вже потрапити, яко гості, на з'їзд найправішої французької партії. Космополітичний Париж, а в ошатлій залі звучать сентенції про Францію для французів, тягар білої людини, велич аристократичної крові..." [7: 37]. Цілком логічним постає питання: звідки в героя можуть бути такі візії, оскільки сам виріс у родині з невеликими прибутками. Можливим варіантом такого пояснення є те, що герой раніше там бував, що це звичне життя для нього. Зовнішня врода Сави навіює асоціації зі східним типом чоловічої краси: "вузька чорна борода... його східні чари брүнета" [7: 32], "кремезний тридцятир'єохрічний красень" [7: 21]. Показано його ставлення до праці: "господар спокійно констатує, що розриває із Савою віртуальний контракт, бо йому давно це набридло і треба робітників, а не філософів" [7: 61]. У Чорнокрила немає необхідного рівня підготовки до тяжкої фізичної праці. На те, що персонаж важко не працював до одруження, указує й таке зауваження: "Сава приходив додому викрученим, як дірява ганчірка, почувавши приступи огиди і люті до себе – спеціаліста із розчинів та кельми" [7: 58]. З тексту роману ми дізнаємося, що Сава був в одній із політичних партій до одруження, але чи могла та партія належно забезпечувати Чорнокрила фінансово – нічого не вказано. Можливий варіант, що Сава жив за рахунок жінок, але крок до зради був неусвідомлений, що знаходимо в тексті: "Я не вірив, що це станеться, до останньої хвилини, дочка так ясно виринула переді мною, ох, ця вічна ідіотська розчахнутість, ця неповнота життя" [7: 102]. Образи в людській

уяві постають тоді, коли свідомість ослаблена й розум не керує діями [11]. Поява образу доньки є проблизком цієї свідомості. Савине Супер-Его, як неусвідомлене почуття провини, намагається зупинити його.

Основною властивістю несвідомого є те, що воно наявне у фантазіях, снах як щось позбавлене меж та матеріальної природи [13]. Вираженням цього є Мар'яна, оскільки теж постає у свідомості Сави як явище, яке не має меж: "Мана якась охопила мене, чари і пристріт" [7: 92]. Її образ не має матеріальних меж, та її вплив всюдисущий. Ця думка підсилюється й висловлюванням героя в процесі самоаналізу: "Звалився цей смерч на мою голову і замакітрив її до решти, ніби я на цвіту прибитий, тільки очі й тіло її сніються..." [7: 102]. Отже, відбувається згаданий вище психічний процес "вторгнення", на що вказують і сні персонажа, у яких з'являється образ Мар'яни. Сновидіння – відображення реальності, пережитої нами в час її виникнення чи раніше. Нова пасія героя є несвідомою силою, яка змінює баланс у психіці чоловіка, що простежується в стосунках між героєм та його дружиною: "І не так глянула, і не так зварила, і не так рукою махнула, і не так їм, і не за його уявленнями сплю, і живу чудернацько, ні з ким не спілкуючись... Все його дратує й мордує, став пити" [7: 124–125]. Після порушення цього балансу Его Чорнокрила поводить себе ще більш захищено та самовпевнено, створюючи замкнене коло, що лише посилює його почуття неповноцінності. Людські стосунки доходять до краху, оскільки й манія величі, і комплекс неповноцінності стає на шляху порозуміння.

Про психічний стан Сави свідчить його сон, який приходить до нього майже наприкінці зустрічей із Мар'яною: "Снилося нещодавно, мовби я голий, весь у синяках, стою,

прив'язаний до масивної залізяки. І тут з одного боку Іванка, з іншого – Мар'яна, веселі такі дві й п'яні, регочуться, аж мороз мені йде поза шкірою. Обидві в якихось лахміттях, Іванка, правда, у білих та покривавлених, а Мар'яна – у чорних, переїджених іржею. Танцюють навколо мене, хапають за руки, ноги і ніс. Граються моїми геніталами, Мар'яна раптом виймає із-за пазухи кишеньковий ніжик, сміється так тріскоче і пропонує Іванці потримати моє природження в горизонтальному стані – легше, мовляв, буде відітнути. Але Іванка відпихає її, скидає лахміття, виймаючи із свого лона... троянду і подаючи мені. Мар'яна раптом нависніє, накидається на перелякану квітку й ріже її на кавалки, топче ногами, і стікає її обличчям рвучкими патьоками паруюча слина..." [7: 146]. Це сновидіння – вказівка на тяжкий стан психіки головного героя.

Спробуємо розтлумачити психологічну природу цього сну й знайти відповідь на питання: над чим сконцентрована свідомість Сави? Простежимо це за думками героя: "У Мар'яни прекрасна сім'я, до біди багато не треба, це ж свої люди, хіба я Каїн..." [7: 100], "моя нехай, фантомна, сімейна ідилія розвіється, як матеріальний предмет в руках ілюзюніста" [7: 100]. Сава Чорнокрил стоїть перед вибором – зраджувати чи ні. Після того, як відбулася зрада, він картає себе, розуміючи, що це гріх. Відступ від моральних правил впливає на особистість шкідливо, породжуючи нервово-психологічні хвороби. Герой хоч і перебуває в стані "солодкого божевілля", проте усвідомлює неправильність своїх вчинків і опиняється на роздоріжжі – дружина й донька чи Мар'яна. Пошук правильного вирішення проблеми переноситься на рівень індивідуального несвідомого, яке знаходить своє вираження в сні.

Символіка цього сну теж багата на образи. Перед нами постають дві

жінки: одна в чорному вбранні, а інша – у білому. Вони персоніфікують позитивний і тіньовий аспекти несвідомого архетипу Аніми, є уособленням грішної та чесної частини життя Сави. Це подвоєне втілення вказує також на те, що герой перебуває в стані вибору. Іванка символічно з'являється в білому вбранні як символ спасіння. Білий колір багатий своєю чистотою, бо несе в собі всю гаму веселкових кольорів, на які розпадається, коли зустрічається з чистими краплями небесної води. Тож у його небесно-світлій чистоті – гармонія всіх кольорів, як в Богові – гармонія цілого світу [3]. Біле лахміття демонструє чистоту почуттів дружини до чоловіка, гармонію їхнього спільного життя. Ознака покривавленості цього вбрання вказує на страждання [3], які доводиться пережити Іванці, перебуваючи з героєм. Антиподом Іванки постає Мар'яна "у чорних, переїджених іржею" лахміттях. Чорний – символ темряви, зла і смерті. Загалом усіх злих сил, процесів гниття й затемнення. У романі героїня постає руйнівницею гармонії сімейного вогнища. Вона є уособленням грішності Сави, що пояснює появу її в сні в чорному вбранні.

К. Г. Юнг вказує, що білий колір є вираженням свідомості, а темні, чорні, неясні кольори виступають трансформацією несвідомого [10]. Героїні є ніби двома частинами Аніми героя: якщо ставлення до Іванки більш усвідомлене, то Мар'яна як затемнення, тяжіння до несвідомого. Постать голого героя уві сні – це відображення його Его, яке так, як і герой, мало захищене, усе в синцях унаслідок напливів несвідомого та його неконтрольованих вторгнень.

Актуалізація уві сні подібних ритуалів вказує на те, що цей сон зачіпає набагато глибші шари колективного несвідомого: прив'язку до цієї залізяки можна потрактувати як ставлення Его до

несвідомої частини психіки, жертвою якої може стати головний герой. Поява Аніми у двох іпостасях перед беззахисним Его Чорнокрила ще більше лякає його. Згаданий вище ритуал – вирішення його свідомої проблеми, що буде далі з ним. Те, що планує зробити Мар'яна уві сні, зруйнує Саву як чоловіка. Він утратить свою чоловічу частину Его, і наслідки цього будуть фатальними. Його життя зламається й закінчиться невідомо в який спосіб. Дії Іванки рятують його: квітка, яку подає йому уві сні дружина, є символом віри в краще сімейне життя. В українській міфології квітка троянди – це символ кохання, духовної досконалості, гармонії, мудрості та духовного відродження. Як наслідок – Аніма в білій іпостасі підкоряється розуму, пропонуючи свідомості героя гармонійне кохання, мудрість, а інша – чорна іпостась – не може з цим змиритись, і тому ріже цей символ на шматки, бо це завдає їй удару: "стікає її обличчям рвучкими патьоками паруюча слина" [7: 146]. Сон указує на те, що розум перемаже.

Не варто лишати поза увагою сон героя перед народженням доньки, у якому до нього приходять його мати "і кладе на гарячу, запалену чорнокрилівську голову материнську руку і просить його, щоби був добрим чоловіком і батьком, щоби не завдавав власною байдужістю, болістю чи злістю незагойних виразок крихітній дитячій душі" [7: 62]. Появу цього сну можна пояснити, повертаючись знову до поняття Аніми. Розум Сави працює над можливими варіантами розвитку подій: "І боряться у Савиній душі два янголи – чорний та білий" [7: 62]. Стан сильного нервового навантаження свідомості людини пошуком певного рішення призводить до витіснення проблеми на несвідомий рівень – індивідуального колективного несвідомого, що виражається в снах і фантазіях [11]. Цим легко

пояснюється те, що Сава має "гарячу, запалену чорнокрилівську голову" [7: 52]. Його сон оприявнює близький до архетипу Аніми архетип Матері, який для сина репрезентує опікунство, турботу, підтримку [14]. Цей образ приходить в уяву в такий момент, коли індивід не знає, який спосіб буде кращим для вирішення проблеми. Поява архетипу в символічній формі може бути досить різноманітною. Це може бути й мати, й інші особи жіночої статі, які є уособленням плодючості, перспективності, життя, любові, розуму [14]. Зв'язок архетипу Матері з архетипом Аніми є доволі сильним. К. Г. Юнг зазначає: "У чоловіка архетип Матері ніколи не буває "чистим", він завжди змішаний з архетипом Аніми" [11]. Образ матері Сави подано у творі як джерело мудрості, яке намагається заспокоїти подразнену внутрішню жінку сина, доцільно правильно облаштувавши його подальше життя. Цей сон доводить і попередньо зазначене твердження про те, як риси Іванки збігаються з рисами матері Сави. Архетип Матері вказує Анімі зменшити свій вплив на Его героя, "щоби не завдавав... незагойних виразок крихітній дитячій душі" [7: 62], а також на те, що відповідник "внутрішньої жінки" сина вже знайдений. Як результат – син має заспокоїтись і бути хорошим сім'янином.

Наслідком притлумлення прагнень є поява фантазій, котрі є певними заміниками, різновидами картин, зосереджених на темі здійснення [5: 164]. Це такі фантазії: "бачить він себе через десять років заможним і мудрим главою королівської родини, що мусить доповнитися майбутнім Савичем" [7: 66]. Його Его у фантазії є розширеним: героєві здається, що він головний у цьому світі. Проте ще однією не менш вагомою причиною виникнення такого видива є те, що в Сави народилася донька. Его героя відчуває себе стиснутим, що призводить до виникнення образів та

марень [10]. Несвідома частина компенсує цю стиснутість роздуванням Его – у фантазії воно представлено "главою королівської родини".

Цілоком умотивованим є розгляд дитячих років головного героя. Зі слів головного героя про батьків: "Миколою кликали його батька, котрий покинув матір із маленькими дітьми й переїхав на Кіровоградщину, звідки була родом його, значно молодша від матері, пасія" [7: 67]. Вік, у якому Сава лишився без батька, знаходимо в тексті: "Сава – напівсирота, його батько покинув сім'ю, коли хлопцеві було два роки" [7: 37]. У психіці Чорнокрила виробився комплекс матері внаслідок того, що комплекс Едіпа не був розв'язаний. Це пояснюється тим, що перші проєкції об'єкта любові в чоловіків здійснюються саме на матір. Через деякий час у психіці хлопчика настає момент, коли він несвідомо намагається замінити батька й стати на його місце. У Сави проєкції фіксуються на матері, і цей комплекс лишається не розв'язаним: син росте, усе більше усвідомлюючи жіночність своєї матері, і несвідомо, інстинктивно піддається цьому. У такому разі співвідношення ідентифікації чи спротиву та розрізнення постійно супроводжуються еротичним притяганням чи відштовхуванням, що значно ускладнює ситуацію [11]. Саме нерозв'язаний Едипів комплекс є причиною подальших неврозів, психозів, нестійкої психіки [9: 190]. Вираження цього знаходимо в героя: "...геть рефлексії, Саво, не кокетуй із психічними процесами, таке може зійти з рук західній золотій молоді, алкоголікові в передбілочковому стані, на крайняк – письменникові" [7: 62]. У героя не було проєкцій на батька, що не сформувало кастраційного комплексу й не призвело до ідентифікації з головою родини. Урешті-решт, він не засвоїв цінностей і моралі сімейного життя [9:

95]. Доказом цього є його ставлення до родини.

Цей висновок підсилює всі наведені вище причини вчинків та поведінки Сави. Його зрада пояснюється цим комплексом, ним викликані більшість його суджень та фантазій. Його невротичні стани беруть свій початок саме тут, оскільки, як було з'ясовано, герой до кінця не розв'язав Едипів комплекс. Комплексом матері можна пояснити і наявність Аніми уві сні в темній і світлій іпостасях, його сон перед народженням доньки, фатальний вплив на нього Мар'яни, втрату внутрішньої гармонії, сімейної ідилії, невротичні переживання, надламане життя.

Висновки й перспективи дослідження.

У статті проаналізовано вплив жіночого персонажа на чоловічий, зміни, яких він зазнав після одруження та під час стосунків із Мар'яною. Пояснено питання про внутрішню психологічну причину пошуку коханки Савою, яке вирішується внаслідок розгляду несвідомої частини психіки героя.

Аналіз несвідомого архетипу Аніми та близькість знайденого до нього в образі Іванки мотивує сон Сави перед народженням доньки. Поява матері в цьому сні теж слугує вказівкою на те, що відповідник внутрішньої жінки вже знайдений. Дослідження фантазії Сави про різних жінок показало, що персонаж до одруження жив із різними жінками та за їхній рахунок (донжуанство). Після частих "вторгнень" Аніма героя звільняється, що призводить до подружньої зради з Мар'яною, незбагнений вплив якої можна тлумачити як вторгнення несвідомого.

Заглибившись у дитинство героя, знаходимо там життя без батьківської опіки. Це означає, що Едипів комплекс не був розв'язаний і в героя сформувався комплекс Матері, психотип донжуана. Такий стан психічного життя призводить до неврозів та є чи не основною

причиною нестабільності Его. Комплекс Матері змушує шукати матір у кожній жінці, що провокує героя до зрад. Психоаналітична інтерпретація поведінки героя й знайдені в його несвідомому комплекси Едипа та комплексу Матері дають змогу висунути гіпотезу про існування цих комплексів у творця роману. Ця гіпотеза ще потребує доведення і є перспективою для дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Зарубіжна філософія ХХ століття / за ред. Г. І. Волинки. Київ: Довіра, 1993. 239 с.
2. Зборовська Н.В. Психоаналіз і літературознавство: посібник. Київ: Академвидав, 2003. 392 с.
3. Калинець І. Символіка кольорів. URL: <http://about-ukraine.com/in dex.php?text=363> (дата звернення: 09.12.2020).
4. Костецька Л., Мищенко Т. Комплекси в структурі психіки персонажів роману С. Процюка "Тотем". *Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2009. № 1. С. 82–85
5. Мітосек З. Теорія літературних досліджень / за ред. В.І. Іванюка. Сімферополь: Таврія, 2005. 408 с.
6. Муранець Т. Портрет фатальної жінки у прозі Івана Франка. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, 2013. № 58. С. 82–97.
7. Процюк С. Інфекція. Жертвопринесення. Тотем. Івано-Франківськ: Типовіт, 2012. 562 с.
8. Скорина Л. Замовляння зачаклованого лабіринту. URL: <http://bukvoid.com.ua/events/pesentation/2012/09/02/113624.html> (дата звернення: 09.12.2020)
9. Фрейд З. Введение в психоанализ: лекции. Москва: Наука, 1989. 456 с.
10. Юнг К. Г. Архетип и символ. URL: <https://www.litmir.me>

</br/?b=104497&p=1> (дата звернення: 09.12.2020).

11. Юнг К.Г. Душа и миф: шесть архетипов. URL: https://bookap.info/clasik/yung_dusha_i_mif_shest_arhetipov/ (дата звернення: 09.12.2020).
12. Юнг К. Г. Исследование феноменологии самости. URL: <https://www.rulit.me/books/aion-issledovanie-fenomenologii-samosti-read-520001-1.html> (дата звернення: 09.12.2020).
13. Юнг К. Г. Психология и религия. URL: http://lib100.com/book/common_psychology/psihologiya_i_religia/html/ (дата звернення: 09.12.2020).
14. Юнг К. Г. Психология переноса. URL: <https://knigogid.ru/books/406261-psihologiya-perenosa/toread> (дата звернення: 09.12.2020).

REFERENCES [TRANSLATED & TRANSLITERATED]

1. Zarubizhna filosofiiia XX stolittia [1993] [Foreign philosophy of the twentieth century] / za red. H. I. Volynky. Kyiv: Dovira. 239 s. [in Ukrainian].
2. Zborovska N. V. [2003] [Psychoanalysis and literary criticism: a guide]. Kyiv: Akademvydav. 392 s. [in Ukrainian].
3. Kalynets I. Symbolika koloriv [The symbolism of colors]. URL: <http://about-ukraine.com/in dex.php?text=363> (дата звернення: 09.12.2020). [in Ukrainian].
4. Kostetska L., Myshchenko T. Kompleksy v strukturi psykhiky personazhiv romanu S. Protsiuka "Totem" [2009]. [Complexes in the structure of the psyche of the characters of S. Protsyuk's novel "Totem"]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. Zaporizhzhia. No 1. S. 82–85. [in Ukrainian].
5. Mitosek Z. [2005] [Theory of literary research] / za red. V.I.

- Ivaniuka. Simferopol: Tavriia. 408 s. [in Ukrainian].
6. Muranets T. Portret fatalnoi zhinky u prozi Ivana Franka [2013]. [Portrait of a fatal woman in the prose of Ivan Franko]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filolohichna*. Lviv. No. 58. S. 82–97. [in Ukrainian].
7. Protsyuk S. [2012] *Infektsiia. Zhertvoprynesennia. Totem* [Infection. Totem. Sacrifice]. Ivano-Frankivsk: Typovit. 562 s. [in Ukrainian].
8. Skoryna L. *Zamovliannia zachaklovanoho labiryntu* [The ordering a locked maze]. URL: <http://bukvoid.com.ua/events/presentation/2012/09/02/113624.html> (дата звернення: 09.12.2020). [in Ukrainian].
9. Froid Z. [1989] [Introduction to psychoanalysis: lectures]. Moskva: Nauka, 456 s. [in Russian].
10. Yunh K. H. Arkhetyp u symbol [Archetype and symbol]. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=104497&p=1> (дата звернення: 09.12.2020). [in Russian].
11. Yunh K.H. Dusha y myf: shest arkhetypov [Soul and myth six archetypes]. URL: https://bookap.info/clasik/yung_dusha_i_mif_shest_arhetipov/ (дата звернення: 09.12.2020). [in Russian].
12. Yunh K. H. *Yssledovanye fenomenolohyy samosty* [A study of the phenomenology of the self]. URL: <https://www.rulit.me/books/aion-issledovanie-fenomenologii-samosti-read-520001-1.html> (дата звернення: 05.06.2020). [in Russian].
13. Yunh K. H. *Psykholohyia y relyhyia* [Psychology and religion]. URL: http://lib100.com/book/common_psychology/psihologiya_i_religia/html/ (дата звернення: 05.06.2020). [in Russian].
14. Yunh K. H. *Psykholohyia perenosa* [Psychology of transfer]. URL: <https://knigogid.ru/books/406261-psihologiya-perenosa/toread> (дата звернення: 05.06.2020). [in Russian].

Стаття надійшла до редколегії: 24.11.2020

Схвалено до друку: 24.12.2020